

«МИ ЩО НЕ ВИБОРЕМ, ТО ВТРАТИМ, І В ЦЬОМУ ВСЯ НАША БІДА...»

НИЧКАЛО Нелля Григорівна – академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, дійсний член НАПН України? доктор педагогічних наук, професор

20 річниця незалежності нашої держави стала тим рубежем, що об'єктивно зумовив необхідність аналізу динаміки змін у різних соціально-економічних галузях. Надзвичайно важливою з-поміж них є професійно-технічна освіта.

Впродовж цих двох десятиліть на загальнодержавному рівні розроблялися й приймалися документи, мета яких – обґрунтування стратегічних напрямів розвитку освіти. Зрозуміло, що саме ці стратегічні напрями мали б стати основою державної політики в галузі освіти, орієнтиром у визначенні пріоритетів й своєрідним компасом, що вказав би напрями і механізми її реалізації на загальнодержавному, регіональному і галузевому рівнях.

У цьому контексті доцільно звернутися до трьох прогностичних загальнодержавних документів.

1994 р. – Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), затверджена Президентом України Л. М. Кравчуком.

2002 р. – Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Президентом України Л. Д. Кучмою.

2012 р. – Стратегія розвитку національної освіти України, проект якої схвалено делегатами III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти.

Нині постала об'єктивна потреба розглянути ці документи крізь призму проблем підготовки кваліфікованих робітників для різних економічних галузей.

Важливою складовою **Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»)** став розділ «Професійна освіта». В ньому обґрунтовано стратегічні завдання реформування професійної освіти, зокрема:

- створення умов для здобуття громадянами робітничих професій відповідно до покликань, інтересів, здібностей, фізичного стану; підви-

щення їх виробничої кваліфікації і перепідготовки на рівні науково-технічних досягнень;

- забезпечення загальнодержавних і регіональних потреб у кваліфікованих кадрах, конкурентоспроможних в умовах ринкових відносин;

- виведення професійної освіти в Україні на рівень досягнень розвинутих країн світу.

Досить чітко було визначено дев'ять основних напрямів реформування професійної освіти:

- визначення перспективних загальнодержавних і регіональних потреб підготовки робітників за професіями і рівнями кваліфікації для всіх галузей господарства;

- оптимізація мережі професійних навчально-виховних закладів відповідно до загальнодержавних, галузевих та регіональних потреб;

- створення нових типів професійних навчально-виховних закладів, навчально-виробничих комплексів різних форм власності з різномірною професійною підготовкою робітників;

- удосконалення професійного навчання робітників на виробництві;

- запровадження ефективної системи професійної інформації та орієнтації, професійного відбору молоді для здобуття робітничих професій;

- визначення науково обґрунтованої номенклатури робітничих професій і спеціальностей відповідно до нових соціально-економічних і культурно-освітніх потреб;

- оновлення змісту професійної освіти, визначення державних вимог щодо її якості й обсягу на рівні досягнень науки, техніки, технологій та світового досвіду;

- інтеграція професійної освіти України у систему підготовки робітничих кадрів зарубіжних країн;

- забезпечення нострифікації диплома професійної освіти¹.

Запропоновано також основні шляхи реформування професійної освіти. Серед них:

- розроблення та впровадження науково обґрунтованої методики визначення загальнодержавних, регіональних потреб у працівниках сфери виробництва і послуг за професіями, рівнями кваліфікації та потреб у навчальних закладах для їх підготовки;

- розроблення і видання навчальних планів, програм, нового покоління національних підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для професійного навчання робітників відповідно до оновленого державного переліку професій і спеціальностей та державних вимог щодо якості й обсягу професійної освіти;

- удосконалення навчально-виховного процесу в закладах професійної освіти на основі впровадження нових педагогічних технологій, інформатизації, посилення органічної єдності навчання з продуктивною працею учнів у реальних умовах виробництва;

- здійснення дослідно-експериментальної роботи з питань впровадження педагогічних інновацій, нових методик виробничого навчання; створення на базі окремих професійних навчально-виховних закладів експериментальних майданчиків;

- створення умов для демократизації та гуманізації навчально-виховного процесу, опанування учнями надбаннями національної та загальнолюдської культури, виховання у них високих моральних і громадських якостей; впровадження у закладах профтехосвіти нетрадиційних форм навчально-виховної і виробничої діяльності;

- створення матеріально-технічної бази професійних навчально-виховних закладів, яка відповідала

¹ Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К.: Райдуга, 1994. – С. 29–30.

б науково обґрунтованим потребам навчально-виховного і навчально-виробничого процесів та соціально-побутового забезпечення учнів і педагогічних працівників;

— створення системи економічної мотивації професійного навчання громадян та заохочення участі підприємств, організацій, установ у розвитку професійної освіти, надання їм податкових пільг та економічних стимулів².

Безумовно, на початку незалежності нашої держави ці положення були прогностичними, радували серця і душі працівників системи профтехосвіти. А ми, науковці, справді раділи, що були враховані положення, обґрунтовані нами в Концепції розвитку професійної освіти в Україні, розробленої за підтримки тодішнього Міністра народної освіти М. В. Фоменка (1991).

Гортаючи сторінки **Національної доктрини розвитку освіти**, не можна не помітити логічного продовження ключових позицій і напрямів, спрямованих на інноваційний розвиток системи професійно-технічної освіти, забезпечення підготовки висококваліфікованих робітників, зміцнення зв'язків з виробництвом.

Як безпосередній учасник підготовки проектів цих документів не можу забути, як глибоко й ретельно було організовано їх підготовку, скільки творчих колективів, педагогів-новаторів, науковців, виробничників, представників галузевих міністерств брали участь у цьому процесі впродовж досить тривалого часу. Дуже багато дискутували, «шліфували», уточнювали й доповнювали кожне положення, виборювали ідеї запровадження інноваційних підходів до формування трудових ресурсів.

Привернемо увагу до того, що хронологічно майже посередині між прийняттям цих документів була ще одна надзвичайна подія – підписання **Указу Президента України «Про реформування професійно-технічної освіти»** від 8 травня 1996 р. Згідно з цим Указом було визначено 10 основних напрямів реформування, на реалізацію яких профтехосвітяни також поклали великі надії...

Якби була політична воля щодо «виведення професійної освіти в Україні на рівень досягнень розвинутих країн світу», то нині наша профтехосвіта справді успішно розвивалася як то належить їй за статусом, значенням і вагою в суспільстві. Запорукою цього є отой «педагогічний капітал» профтехосвіти – сотні, десятки тисяч талановитих викладачів і майстрів виробничого навчання, творчих і самовідданих керівників училищ, вихователів, бібліотечних працівників. Зовсім недавно переконалася в цьому ще і ще раз і водночас порадила, побувавши у Вищому професійному училищі № 22 м. Сарни Рівненської області. Директор цього закладу Володимир Павлович Горднюк та його творча педагогічна команда за підтримки Сарненської районної державної адміністрації (голова А. М. Остапчук), Сарненської районної ради (голова М. М. Драганчук), Сарненського міського голови С. М. Євтушка, до речі, випускника училища, створили унікальне навчальне містечко профтехосвіти. Тут усе зроблено з любов'ю й високим професіоналізмом – навчальні корпуси і майстерні, бібліотека і студентський готель (гуртожиток), ідальня й кімната для гурткової роботи, а територію можна порівняти з сучасним дендропарком... Відкритий тут навчально-практичний будівельний центр «КНАУФ» вражає естетикою, науковою організацією робочих місць, високим професійним рівнем володіння будівельною справою. Переконана, що чимало вищих навчальних закладів різних форм власності навіть не можна порівнювати із Сарненським ВПУ № 22.

Почуття радості викликало в мене і відвідання ВПУ № 11 м. Хмельницький, на базі якого працювала секція працівників професійно-технічної освіти (в рамках VI Міжнародної науково-практичної конференції «Професійне становлення особистості»; директор училища В. М. Селізар). Тут відчуваються інноваційні пошуки, зв'язок з роботодавцями, орієнтація на потреби ринку праці, врахування результатів наукових досліджень у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. Цьому сприяє цілеспрямована допомога Науково-методич-

ного центру, який впродовж майже 22 років очолює кандидат педагогічних наук, доцент Л. І. Шевчук. Таких прикладів – не одиниці, а сотні і більше. Підтвердженням цього є цінні матеріали, викладені в книзі «Міжнародна діяльність професійно-технічних навчальних закладів України» (за заг. ред. Б. М. Жебровського).

Та повернемося до Національної доктрини розвитку освіти. У розділі «**Рівний доступ до здобуття якісної освіти**» щодо професійно-технічної освіти передбачалося:

— надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних і комунальних професійно-технічних навчальних закладах;

— розвиток мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;

— поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці й попиту на нові професії;

— створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;

— розвиток співпраці з підприємствами, установами, організаціями – замовниками кадрів, державною службою зайнятості;

— участь роботодавців у забезпеченні функціонування і розвитку професійно-технічної освіти;

— оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій³.

У цьому ж стратегічному документі, підготовленому під керівництвом Міністра освіти і науки України, Президента АПН України В. Г. Кременя, обґрунтовано положення щодо безперервності освіти, навчання протягом життя, економіки освіти, поєднання освіти і науки як умови модерніза-

³ Національна доктрина розвитку освіти // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2002. – С. 145.

² Там само, с. 31–32.

ції системи освіти й головного чинника її подальшого розвитку.

Від часу прийняття Національної доктрини розвитку освіти минуло майже 10 років. Тож цілком закономірною стала підготовка проекту Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Разом із колегами – науковцями, керівниками та викладачами ПТНЗ не раз читали перший, другий і третій варіанти цього проекту. Останній варіант був розданий делегатам III з'їзду педагогічних працівників України (разом з проектом Закону України «Про вищу освіту»). Оскільки нічого випадкового не буває, то і цей ніби збіг обставин не є випадковим...

Чому саме так? Висловлю лише окремі міркування.

Перше. В освіті України маємо «перевернуту піраміду»: понад 80 % випускників середніх загальноосвітніх шкіл спрямовуються на академічний профіль – вищу освіту, й у чотири, п'ять разів менше – на професійно-технічну освіту. Ця диспропорція далі поглиблюється. На зростання цього небезпечного розриву впливатиме і Національна стратегія, якщо її буде прийнято в такій редакції, а також Закон України «Про вищу освіту», в якому технікуми також віднесено до вищих навчальних закладів. Доречно нагадати, що в багатьох країнах ЄС (Австрії, Німеччині, Фінляндії та ін.) технікуми, які готують кваліфікованих робітників, входять до національних систем професійної освіти.

Що ж стосується української перевернутої піраміди в освіті, то порівняння з країнами ЄС також не на нашу користь. Наприклад, у 26 кантонах Швейцарії близько 80 % випускників гімназій вступають на професійне навчання в дуальній системі (на тиждень 2–3 дні – в професійній школі (училищі, центрі), 2–3 дні – на виробництві). А після закінчення дуального навчання частина випускників залишається працювати на цьому ж виробництві або переходить на інше. Пізніше з набуттям соціального і виробничого досвіду багато з них продовжують навчання в технічних інститутах чи університетах.

На нашу думку, якщо в Україні й надалі освітня піраміда буде перевернутою, то це негативно позначить-

ся на соціально-економічному розвитку держави.

Друге. У проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки недооцінено проблеми професійної орієнтації учнівської молоді в нових соціально-економічних умовах. На шляху змін «загублено» центри, кабінети, постійні виставки професійної орієнтації та багато чого іншого.

Таких прикладів, що спонукають до сумних роздумів, ще чимало – і в столиці, і в усіх областях.

Знову мимоволі напрошується порівняння. Так, у кожному кантоні Швейцарії діє мережа Центрів професійної орієнтації. Тільки в Цюрихському кантоні створено вісім таких центрів. З досвідом одного з них ми ознайомилися під час відрядження до Швейцарії. Тут створено чітку систему профорієнтаційної роботи з трьома категоріями громадян: а) з учнями загальноосвітніх шкіл, починаючи з початкової школи; б) з батьками учнів; в) з роботодавцями. До речі, ці центри підпорядковані органам освіти й діють за рахунок їх бюджету... Переконана, що настав час і в нашій державі переглянути ставлення до цієї надзвичайно важливої справи.

Третє. Про типи навчальних закладів профтехосвіти. Зазначимо, що на різних історичних етапах народжувалися нові типи професійних навчальних закладів. Серед них – технічні училища, середні професійно-технічні училища, професійні ліцеї, вищі професійні училища тощо. Як відомо, вищі професійні училища утвердилися й здійснюють підготовку молодших спеціалістів на достойному рівні – це вже реальність. Навіщо ж їх знищувати? Заради торжества отієї помилкової піраміди, яка ні сьогодні, ні в майбутньому не приведе до доброго?

У підрозділі 3.2 «Удосконалення структури системи освіти» читаємо: *«запровадження дворівневої системи професійно-технічної освіти шляхом реформування ПТНЗ у новий тип – професійно-технічний коледж»*. У зв'язку з цією пропозицією виникають питання: а чому не в професійний коледж, як ми пропонували ще в 2004 році? Чи не тому, що створення професійних коледжів

передбачено в проекті Закону України «Про вищу освіту»?

На жаль, до нас міцно причепився мікроб саморуйнування (ще з радянських часів). Тут я маю на увазі безкінечну бюрократичну гру із зміною назв типів навчальних закладів. Скільки часу, зусиль і творчої праці педагогів профтехосвіти і працівників органів державної влади витрачено на заснування й створення комплексу необхідних умов для успішної діяльності технічних училищ, середніх професійно-технічних училищ... Отой злий «мікроб саморуйнування» призвів до ліквідації цих професійних навчальних закладів (в країнах ЄС, наприклад у Чехії, вони й донині успішно діють і піднімаються на більш високі рівні). Вищі професійні училища, що функціонують понад 20 років, і більшість професійних ліцеїв уже утвердилися, набули досвіду. Тож чи варто знову вдаватися до зміни назви цих навчальних закладів? Адже навіть сама зміна назви призводить до фінансових витрат й бюрократичної тяганини. А головне – оновлення змісту, форм організації виховної і навчальної діяльності, забезпечення випереджувального підходу, постійний зв'язок з роботодавцями, відповідним виробництвом, впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій, врахування потреб ринку праці.

Науковці Національної академії педагогічних наук України свою позицію з цих питань обґрунтували в Білій книзі національної освіти та в Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011), підготовлених і виданих за загальною редакцією Президента НАПН України В. Г. Кременя. Ми ще не втратили віри в те, що ці важливі науково-аналітичні документи з обґрунтуванням вагомих пропозицій на перспективи прочитають і народні депутати й ті державні службовці різних рівнів, які вирішують долю нашої освіти, а особливо – професійно-технічної освіти.

На жаль, у нас вже традиційно виходить так, як пише видатна українська поетеса Ліна Костенко: *«Ми що не вибором, то втрачимо, і в цьому вся наша біда»*⁴...

⁴ Ліна Костенко. Мадонна перехресть. – К.: Либідь, 2011. – С. 31.